

M 1/2011 vp

Hallituksen kirjelmä Eduskunnalle Ahvenanmaan maakuntapäivien aloitteesta, joka sisältää ehdotuksen antamaan hallitukselle tehtäväksi tarkistaa rikoslain seksuaalirikoksia koskevia säännöksiä sekä tämän jälkeen ryhtyä täydentäviin toimenpiteisiin

Ahvenanmaan itsehallintolain (1144/1991) 22 §:n 1 momentin nojalla lähetetään Eduskunnalle alkuperäisenä ja suomenkielisenä käännöksenä Ahvenanmaan maakuntapäiviltä oikeusministeriöön saapunut aloite, joka

sisältää ehdotuksen antamaan hallitukselle tehtäväksi tarkistaa rikoslain seksuaalirikoksia koskevia säännöksiä sekä tämän jälkeen ryhtyä täydentäviin toimenpiteisiin.

Helsingissä 13 päivänä toukokuuta 2011

Tasavallan Presidentti

TARJA HALONEN

Ministeri *Astrid Thors*

SUOMENNOS
ÅLANDS LAGTING
(AHVENANMAAN MAAKUNTAPÄIVÄT)

Maarianhaminassa 20 päivänä huhtikuuta 2011

Nro 116/2011

Oikeusministeriö
PL 25
00023 VALTIONEUVOSTO

Ahvenanmaan itsehallintolain 22 §:n mukaisesti toimitamme täten kunnioittavasti ministeriölle Ahvenanmaan maakuntapäivien 18 päivänä huhtikuuta 2011 tehdyn päätöksen aloitteen antamisesta eduskunnalle.

Puhemies

Roger Nordlund

Maakuntapäivien pääsihteeri

Susanne Eriksson

SUOMENNOS

Ålands lagting
(Ahvenanmaan maakuntapäivät)
35/2011

PÄÄTÖS LTB

2011—04—18

HM 11/2010—2011

Hallitukselle**Ahvenanmaan maakuntapäiviltä**

Maakuntapäiville on jätetty toivomusaloite, jossa edellytetään maakuntapäivien pyytävän Ahvenanmaan itsehallintolain 22 §:n mukaisesti eduskuntaa antamaan hallitukselle tehtäväksi tarkistaa rikoslain seksuaalirikoksia koskevia säännöksiä.

Maakuntapäivät on käsitellyt asian Ahvenanmaan maakuntaa koskevan maakuntapäiväjärjestyksen mukaisesti ja saa tänään tehdyn päätöksen mukaisesti kunnioittavasti ilmoittaa

että maakuntapäivät pyytää Ahvenanmaan itsehallintolain 22 §:n mukaisesti eduskuntaa antamaan hallitukselle tehtäväksi tarkistaa rikoslain seksuaalirikoksia koskevia säännöksiä mainitun toivomusaloitteen perustelujen sekä liitteenä olevan lakivaliokunnan aloitetta koskevan mietinnön mukaisesti, jotta lainsäädäntö voidaan saattaa yleisen oikeuskäsityksen mukaiseksi sekä tämän jälkeen ryhtymään lisätoimenpiteisiin aloitteen mukaisesti.

Maarianhaminassa huhtikuun 18 päivänä 2011

Roger Nordlund
 puhemies

Gunnar Jansson
 Gun-Mari Lindholm
 varapuhemies
 varapuhemies

SUOMENNOS

Ålands lagting

TOIVOMUSALOITE nro 11/2010—2011

(Ahvenanmaan maakuntapäivät)

Varapuhemies

Gunnar Jansson ym.

2011—03—08

Ahvenanmaan maakuntapäiville

Seksuaalirikoksia koskevien säännösten tarkistaminen

SISÄLTÖ

Yhteenveto

Maakuntapäivien aloiteoikeus

Vireillä olevat lainsäädäntömuutokset

Tarkistamisen tarve

Tarkistamisen lähtökohdat

Seksuaalirikoslainsäädännön edelläkävijät

Naiset ja miehet

Laaja asiantuntemus

Tarkistuksen laajuus

Suostumus / vapaaehtoinen osallistuminen

Rangaistusasteikko

Syyteoikeus

Uudet rikokset ja määritelmät

Täydentävät toimenpiteet

Yhteenveto

Tässä toivomusaloitteessa ehdotamme, että maakuntapäivät tekee aloitteen itsehallintolain 22 §:n mukaisesti valtakunnan lainsäädäntövallan piiriin kuuluvassa asiassa. Hallituksen on annettava aloite eduskunnan käsiteltäväksi.

Aloitteen tavoitteena on pyytää eduskuntaa kehottamaan hallitusta tarkistamaan seksuaalirikoslainsäädäntöä niin, että se paremmin vastaisi yleistä oikeuskäsitystä. Tarkistuksessa tulisi ottaa harkittavaksi mm. suostumuksen / vapaaehtoisen osallistumisen ns. tunnusmerkistön sisällyttäminen lainsäädäntöön, uusien rikosten, kuten häirinnän ja seksuaalisen häirinnän, sisällyttäminen lainsäädäntöön, rangaistusasteikkojen tarkistukset, syyteoikeuden tarkistukset sekä täydentävien toimenpiteiden tarve.

Maakuntapäivien aloiteoikeus

Itsehallintolain 22 §:n mukaan maakuntapäivät voi tehdä aloitteita valtakunnan lainsäädäntövallan piiriin kuuluvissa asioissa. Hallitus antaa aloitteen eduskunnan käsiteltäväksi.

Uudeksi Ahvenanmaan itsehallintolaiksi annetun hallituksen esityksen (HE 73/1990 vp) mukaan maakuntapäivät voi tehdä aloitteen valtakunnan lainsäädäntövallan piiriin kuuluvassa asiassa. Aloiteoikeus koskee kysymyksiä, joilla on erityinen merkitys maakunnalle. Aloiteoikeus antaa mahdollisuuden tehdä ehdotus alueellisesti rajoitukseksi valtakunnalliseksi lainsäädännöksi. Aloitteen ei välttämättä tarvitse merkitä erillistä lainsäädäntötoimintaa, vaan Ahvenanmaata koskevat erityissäännökset voidaan myös sisällyttää suurempaan lakikokonaisuuteen. Aloiteoikeus koskee lakialoitteiden lisäksi myös toivomus- ja raha-asia-aloitteita.

Tämän toivomusaloitteen tavoitteena ei ole alueellisesti rajatut lainsäädäntötoimet, mitä ei lakitekstin mukaan myöskään edellytetä. Sitä vastoin aloitteen tarkoituksena on toteuttaa toimia saralla, jolla on erityinen merkitys Ahvenanmaalle, mm. Ruotsin läheisyyden vuoksi. Ahvenanmaalaisesta näkökulmasta katsoen olisi tärkeää, että Ruotsi ja Suomi noudattaisivat samoja periaatteita seksuaalirikosten suhteen, jottei rikoksen tekopaikalla ja tekijällä olisi merkitystä esimerkiksi silloin kun rikos tapahtuu Ahvenanmaan kautta kulkevilla, Ruotsin ja Suomen välillä liikennöivillä lautoilla.

Huomattakoon, että prosessilainsäädäntöä on valtakunnassa muutettu aiemmin Ahvenanmaan olojen takia, kun enimpään osaan ahvenanmaalaisilla vesillä liikennöivillä lautoilla tapahtuneisiin väkivaltarikoksiin sovellettiin silloista *forum delicti* -sääntöä, siten että kaikki ahvenanmaalaisilla vesillä öisin tapahtuneet rikokset oli käsiteltävä Ahvenanmaan käräjäoikeudessa, jos asianosaisista toinen asui Suomessa ja toinen Ruotsissa.

Vireillä olevat lainsäädäntömuutokset

Eduskunnan käsittelyssä on parhaillaan kaksi lakiehdotusta, joilla on tarkoitus saada aikaan muutoksia tällä saralla.

Hallituksen esityksessä HE 283/2010 vp ehdotetaan, että sitä, joka käyttämällä hyväksyi toisen puolustuskyvyttömyyttä, jota hän ei itse ole aiheuttanut, on sukupuoliyhteydessä hänen kanssaan, ei enää tuomittaisi seksuaalisesta hyväksikäytöstä, vaan teko määriteltäisiin raiskaukseksi, ja lisäksi ehdotetaan, että muun kuin raiskausrikokseen sisältyvän seksuaalisen teon tekeminen puolustuskyvyttömälle henkilölle rangaistuksiin pakottamisena seksuaaliseen tekoon riippumatta siitä, mikä on tekijän osuus puolustuskyvyttömyyden syntyyn.

Lisäksi hallituksen esityksessä HE 282/2010 vp ehdotetaan, että eduskunta hyväksyy Euroopan neuvoston yleissopimuksen lasten suojelemisesta seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan sekä hyväksyy yleissopimuksen voimaantuloon liittyvät lakiehdotukset. Kriminalisoitua olisi mm. niin sanottu grooming eli lapsen houkutteleminen seksuaalisiin tarkoituksiin, ja sukupuoliyhteys alle 16-vuotiaan henkilön kanssa katsottaisiin pääsäännön mukaisesti törkeäksi lapsen seksuaaliseksi hyväksikäytöksi, jolloin rangaistusasteikko vastaisi raiskausta. Lisäksi ehdotetaan, että kaikki kahdeksantoista vuotta nuorempaan henkilöön kohdistuneet, rikoslain 20 luvun mukaiset rikokset olisivat virallisen syytteen alaisia, ja että lapsen seksuaalisen hyväksikäytön vähimmäisrangaistus korotettaisiin neljän kuukauden vankeusrangaistukseksi.

Ehdotetut muutokset ovat mielestämme tärkeitä ja askel oikeaan suuntaan. Lakiehdotukset eivät kuitenkaan ole riittäviä, vaan niitä olisi täydennettävä seksuaalirikoslainsäädännön kokonaisuudistuksella.

Tarkistamisen tarve

Suhtautuminen seksuaalirikoksiin on muuttunut paljon lyhyessä ajassa. Joukkoviestimissä kiinnitetään yhä enenevässä määrin huomiota seksuaalisiin hyväksikäyttötapauxiin, ja monessa suhteessa seksuaalirikoksia koskeva yleinen oikeuskäsitys poikkeaa yhä selvemmin lainsäätäjän näkemyksestä.

Yllä mainitut lakiehdotukset ovat mielestämme merkki kehityksen olleen sellaista, että rangaistussäännöksiä olisi taas tarpeen uudistaa, vaikka edelliset muutokset tulivat voimaan vasta vuoden 1999 alusta, perusteellisen, rikoslain uudistuksen kolmannen vaiheen jälkeen tehdyn selvityksen jälkeen. Myös Ruotsissa, missä seksuaalirikosuu-

distus tehtiin niinkin äskettäin kuin vuonna 2005, uusi hallituksen asettama seksuaalirikoksia koskeva selvitys esittää vuonna 2010 antamassa mietinnössään muutoksia lainsäädäntöön. Tämä osoittaa sen, että asenteet seksuaalirikoksia kohtaan ovat muuttuneet niin paljon, että lainsäädäntöä on tarpeen uudistaa vastaamaan nykyistä oikeuskäsitystä.

Tarkistamisen lähtökohdat

Seksuaalirikoslainsäädännön edelläkävijät

Mielestämme on tärkeää, että Suomi nykyaikaisena ja tasa-arvoisena maana toimii edelläkävijänä seksuaalirikoslainsäädännön suhteen samalla tavoin kun Suomi haluaa olla hyvänä esimerkkinä myös muiden perusoikeuksien suhteen. Pitäisi olla itsestään selvää, että lainsäädäntö on aina niin kehittynyttä, että lainsäädäntömuutoksia ei vastaisuudessa tarvitsisi tehdä alaa koskevien kansainvälisten yleissopimusten vuoksi, niin kuin nyt tehdään lasten suojelemista seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan koskevan Euroopan neuvoston yleissopimuksen osalta. Suomen ei vastaisuudessakaan pitäisi joutua esimerkiksi Amnesty Internationalin kritiikin kohteeksi, kuten kävi syksyllä 2008 julkaistun ”Fallet nerlagt – Våldtäkt och mänskliga rättigheter i de nordiska länderna” -raportin myötä. Tarkistamisen tavoitteet on toisin sanoen asetettava erittäin korkealle.

Naiset ja miehet

Lainsäädännön uudistamisessa tulisi soveltaa nimenomaista ja selkeää sukupuolinäkökulmaa. Sukupuoliin kohdistuvat odotukset ovat nimittäin edelleen hyvin erilaiset seksuaalisuutta koskevissa kysymyksissä. Miesten odotetaan tekevän aloitteita, olevan aktiivisia, seksuaalisesti halukkaita ja dominoivia, joskus lähes aggressiivisia, ja erityisesti nuorina heillä voi olla monta kumppania. Naisten, ja erityisesti nuorten naisten, odotetaan olevan pidättyväisiä ja vaikeasti suostuteltavissa olevia välttääkseen huonon maineen. On myös olemassa mielikuvia siitä, että naisten oletetaan suostuvan suhteessa sukupuoliyhteyteen, vaikka he eivät olisikaan tästä kiinnostuneita. Seksuaalinen häirintä kohdistuu käytännössä melkein yksinomaan naisiin, naisen vartaloa esineellistetään mediassa ja pornografiassa, naisen sukupuolielimiä käytetään kirosanoina, ja on olemassa ennakkoluuloja siitä, millaisia raiskaajat ja raiskauksen uhrit ovat ja miten nämä käyttäytyvät, eikä raiskaajan esimerkiksi oleteta olevan hyvännäköinen ja mukava.

Tällainen asennoituminen sukupuoliin ja sukupuolirooleihin vaikuttaa tietoisesti ja tiedostamattomasti myös asennoitumiseen seksuaalirikoksiin niin lakeja säädettäessä kuin niitä sovellettaessa, ja tästä lainsäätäjän tulisi olla koko ajan tietoinen. Korjatak-

semme seksuaalisuuteen liittyviä mielikuvia ja käytöksiä sukupuolinormit ja stereotyyppiset mielipiteet tulisi kyseenalaistaa, ja vanhojen mielikuvien ja ennakkoluulojen vaihtua nykyaikaisempiin ja tasa-arvoisempiin arvoihin.

Tarkistuksessa tulisi myös kiinnittää huomiota seksuaalisten suhteiden moninaisuuteen ja siihen, että seksuaalisia suhteita esiintyy myös miesten kesken ja naisten kesken. Lainsäädännöstä tulisi selvästi ilmetä, ettei seksuaalinen väkivalta ole hyväksyttyä samaa sukupuolta olevien parisuhteissa.

Laaja asiantuntemus

Tarkistuksen yhteydessä tulisi hyödyntää erittäin laajaa asiantuntemusta. Perinteisesti hyödynnetään mm. poliisin, syyttäjälaitoksen ja tuomarikunnan alojen asiantuntemusta, mutta yhtä itsestään selvää ei ole hyödyntää psykologisen alan, sukupuolitutkimuksen ja esimerkiksi naistenpäivystysten tietoja ja kokemuksia.

Esimerkkinä hyödynnettävistä tiedoista voidaan mainita nykyajan tutkimus, jonka mukaan kyseessä on normaali eloonjäämisvaisto kun ihminen uhkaavassa tilanteessa, kuten raiskauksen yhteydessä, lamaantuu eikä yritä tehdä vastarintaa. Tutkijat kutsuvat ilmiötä nimellä ”frozen fright” eli jäätynyt pelko. Aikaisemmasta poiketen tiedämme siis nykyään, että seksuaalisen väkivallan ja uhan uhreiksi joutuvat eivät pysty tai uskalla tehdä vastarintaa, vaan heitä ohjaa refleksi, jonka seurauksena syke hidasuu, verenpaine laskee eikä liikkuminen tai avun huutaminen enää onnistu. Tätä käyttäytymistä ei saa tulkita suostumukseksi pelkästään siksi, että nainen ei pysty tekemään vastarintaa.

Tarkistuksen laajuus

Suostumus / vapaaehtoinen osallistuminen

Kaikessa seksuaalisessa kanssakäymisessä lähtökohtana tulee olla kaikkien osapuolten vapaaehtoinen osallistuminen. Osallistuminen ilman minkäänlaista suostumusta tarkoittaa nimittäin suurta yksityisyyden suojan ja seksuaalisen koskemattomuuden loukkausta, josta monesti seuraa vakavia elinikäisiä psyykkisiä vammoja.

Nykyisessä rikoslaissa raiskauksen tai sukupuoliyhteyteen pakottamisen edellytyksenä on väkivalta, väkivallan uhka tai uhka, joten väkivallan tai väkivallan uhan aste määrittää kuinka vakavana raiskausta voidaan pitää. Väkivallan elementin vahva korostuminen lienee ehkä merkki siitä, että raiskaus nähdään väkivallan muotona eikä niinkään yksilön seksuaaliseen koskemattomuuteen ja itsemääräämisoikeuteen kohdistuvana rikoksena.

Suostumuksen puute perusteena rikosoikeudelliselle vastuulle on ilmennyt selkeästi kansainvälisestä käytännöstä. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on 4.12.2003 antamassaan päätöksessä (M.C. v. Bulgaria; hakemus nro 39272/98) käynyt läpi mm. useiden Euroopan maiden raiskauksia koskevaa lainsäädäntöä ja entisen Jugoslavian alueen kansainvälisen rikostuomioistuimen päätöksiä. Tämän läpikäynnin tuloksena tuomioistuin on todennut, että Euroopan ihmisoikeussopimuksen 3 ja 8 artiklat velvoittavat valtioita saattamaan rangaistavaksi ja tehokkaasti nostamaan syytteitä kaikista suostumuksetta tehdyistä seksuaalisista teoista, vaikka uhri ei olisikaan tehnyt fyysisistä vastarintaa. Ruotsin hallituksen asettama seksuaalirikoslainsäädännön selvitysryhmä, joka antoi mietintönsä lokakuussa 2010 (SOU 2010:71), analysoi Bulgarian tuomiota. Selvityksen mukaan tuomio ei merkitse Ruotsille velvoitetta muotoilla seksuaalirikoksia koskevaa lainsäädäntöä tietyllä tavalla. Sen sijaan selvitys katsoo tuomion vaativan, että Ruotsin aineellinen rikosoikeus ja sen soveltaminen noudattaa Euroopan ihmisoikeussopimuksen 3 ja 8 artiklassa esitettyjä vaatimuksia, siten kuin niitä Bulgarian tuomiossa tulkitaan. Selvitysryhmän mukaan kaikkien suostumuksetta tehtyjen seksuaalisten tekojen rankaiseminen on mahdollistettava, ja kyseenalaista on, täyttääkö Ruotsin nykyinen lainsäädäntö ja käytäntö vaatimukset täysin.

Arviointimme mukaan myös Suomen hallituksen tulisi tehdä vastaava analyysi kyseisen Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomion vaikutuksista Suomen lainsäädäntöön.

Rangaistusasteikko

Vaikka nykyiset rangaistusasteikot mahdollistavat rangaistuskäytännön kiristämisen, rangaistusasteikkoa on tarkistettava. Rangaistukset törkeästä yksityisyyden suojan ja seksuaalisen koskemattomuuden loukkauksesta, eli seksuaalirikoksista, on asetettava oikeaan suhteeseen muihin rikoksiin, kuten omaisuusrikoksiin. Rangaistusasteikko kuvaa yhteiskunnan näkemystä rikoksen vakavuudesta.

Sekä enimmäis- että vähimmäisrangaistuksia on tarkistettava. Enimmäisrangaistus on selvin osoitus rikoksen vakavuudesta, mutta käytännössä useimmille tekijöille lannettavat rangaistukset ovat rangaistusasteikon lievemmästä päästä, joten suurta merkitystä olisi annettava myös vähimmäisrangaistukselle.

Lapsiin kohdistuvia rikoksia koskevaan rangaistusasteikkoon tulisi kiinnittää erityistä huomiota, koska lapset ovat erittäin avuttomia ja puolustuskyvyttömiä, mistä syystä lapsiin kohdistuvia rikoksia tulisi aina pitää törkeinä. Tämä koskee erityisesti rikoksia, joissa tekijän tulisi hänen itsensä ja lapsen välisen läheisen suhteen puolesta suojella lasta ja huolehtia lapsesta ja olla henkilö, johon lapsen pitäisi voida luottaa. Nykyisellään Suomen rangaistusasteikko on laaja Ruotsin rangaistusasteikkoon verrattuna, ja

vähimmäisrangaistukset ovat lieviä rikosten törkeys huomioon ottaen. Myös enimmäisrangaistuksia olisi tarkistettava rikoksen vakavuuden korostamiseksi.

Syyteoikeus

Rikoslain 20 luvun 11 §:n mukaan virallinen syyttäjä ei saa nostaa syytettä 3 §:ssä (pakottaminen sukupuoliyhteyteen) tai 4 §:ssä (pakottaminen seksuaaliseen tekoon) eikä 5 §:n 1 momentin 2 tai 4 kohdassa (seksuaalinen hyväksikäyttö eräissä tapauksissa) tarkoitetuista rikoksista, ellei asianomistaja ilmoita rikosta syytteeseen pantavaksi taikka ellei erittäin tärkeä yleinen etu vaadi syytteen nostamista.

Kuten yllä mainitaan, hallitus on kuitenkin ehdottanut muutosta, jonka mukaan kaikki rikoslain 20 luvussa tarkoitetut ja kahdeksantoista vuotta nuorempaan henkilöön kohdistuvat rikokset olisivat virallisen syytteen alaisia. Muutos on askel oikeaan suuntaan, mutta tarkistuksen yhteydessä tulisi harkita kaikkien seksuaaliseen koskemattomuuteen ja itsemääräämisoikeuteen kohdistuvien rikosten liittämistä virallisen syytteen alaisiksi rikoksiksi.

Kun rikos ei ole virallisen syytteen alainen, rikoksen uhri voi nimittäin toteuttaa omaa ”vapaata tahtoaan” ja pyytää syyttäjää jättämään syytteen nostamatta. Rikoksentekijälle ja muille tämä antaa mahdollisuuden painostaa uhria, jotta tämä pyytäisi syyttäjää jättämään syytteen nostamatta. Syyttäjä ei pysty arvioimaan, toimiiko rikoksen uhri todellakin omasta vapaasta tahdostaan. Koska tällaiset rikokset eivät ole virallisen syytteen alaisia, on se myös merkki siitä, että vastuu on jätetty rikoksen uhrille, ja rikoksen uhrin on yhteiskunnan puolesta ratkaistava, onko kyseessä rikos vai ei.

Uudet rikokset ja määritelmät

Tarkistuksen yhteydessä pitäisi myös harkita uusien rikosten, kuten *häirinnän* ja *seksuaalisen häirinnän*, ottamista lainsäädäntöön, jotta syytteen nostaminen häirintätapauksissa helpottuisi nykyisestä. Sitä mukaa kun seksuaalista koskemattomuutta koskevat asenteet ovat muuttuneet, seksuaaliseen häirintään myös suhtaudutaan vakavammin kuin ennen. Kenenkään ei enää pitäisi joutua kokemaan sanallisia tai fyysisiä loukkauksia, esimerkiksi seksuaalista puhetta tai kielenkäyttöä, pornografisia kuvia, ei-toivottua seksuaalista vihjailua, katseita ja eleitä, hipelöintiä tai muuta ei-toivottua, luonteeltaan seksuaalista koskettelua sekä epämieluisia ehdotuksia tai seksuaalisia palveluja koskevia vaatimuksia. Kenenkään ei pitäisi joutua kuulemaan vähätteleviä kommentteja ulkonäöstään, pukeutumisestaan ja yksityiselämästään tai vähätteleviä kommentteja naisista tai miehistä ryhmänä tai kokemaan sukupuolensa tai seksuaalisen suuntautumisensa takia vähättelyä, pilkkaa, syrjintää tai vastustelua.

Internet ja uudet sosiaaliset mediat ovat osoittautuneet monenlaisen häirinnän välineiksi. Tarkistamisen yhteydessä huomiota on muutenkin kiinnitettävä sen selvittämiseen, onko teknisen kehityksen johdosta tarvetta toteuttaa lainsäädäntö- tai muita toimia.

Lainsäädäntöön olisi myös harkittava huolimattomuusrikoksen sisällyttämistä, jotta asioista ei joutuisi luopumaan vain siitä syystä, että rikoksen tekijän rikollista tahallisuutta ei ole pystytty todistamaan.

Lisäksi rikoslain 20 luvun määritelmiä olisi tarkistettava. *Sukupuoliyhteydellä* tarkoitetaan esimerkiksi sukupuolielimellä tapahtuvaa tai sukupuolielimeen kohdistuvaa seksuaalista tunkeutumista toisen kehoon. Kekseliäisyys on alalla suurta, ja siksi on tärkeää, että määritelmät vastaavat täydellisesti yleistä oikeuskäsitystä.

Lainsäädännön ja sen esitöiden tulisi myös olla erittäin selkeät, jotta niiden soveltaminen olisi tuomioistuimissa yhdenmukaista koko maassa.

Täydentävät toimenpiteet

Yllä kuvaillaan ehdotettavia lainsäädäntömuutoksia. Vähintään yhtä tärkeää on kuitenkin, että lainsäädäntöä täydennetään erilaisilla mielipiteitä muovaavilla ja ennaltaehkäisevillä toimilla sekä koulutustoiminnalla.

Koulutustoimintaa tulisi ensisijaisesti järjestää mm. poliisi- ja oikeuslaitoksen sekä sairaanhoidon työntekijöille tavoitteena lisätä tietoisuutta seksuaalirikoksista ja niiden vaikutuksista. Tiedot sekä tietoisuus sukupuolinäkökulmasta ovat myös erittäin tärkeitä, jotta seksuaalisten loukkausten kohteeksi joutuneet henkilöt voidaan kohdata kunnioittavasti ja asiantuntevasti. Syyttäjille ja tuomareille suunnatut koulutus- ja informaatiotapahtumat ovat myös tärkeitä, huomioiden yllä mainittu tarve yhtenäistää rikoslain 20 luvun soveltamista koko maassa.

Nuorille suunnatut koulutus- ja informaatiotapahtumat ovat edellytys sellaisen muutostyön luomiseksi, joka jatkossa voi johtaa tasa-arvoisempiin asenteisiin seksuaalisuutta ja vastavuoroisuutta kohtaan. Aloittamalla avoin keskustelu niin seksuaalisten tekojen kuin seksuaalisten hyväksikäyttötapausten perusteena olevista normeista, asenteet ja arvot voivat muuttua. Kiinnittämällä huomiota sekä seksuaaliseen väkivaltaan että vastavuoroisuuden ja kunnioituksen tärkeyteen, nuoret saavat enemmän tietoa ja informaatiota, niin että he voivat ymmärtää ja suhtautua seksuaalisuutta koskeviin kysymyksiin. Toiminta on suunnattava sekä nuorille naisille että nuorille miehille, jotta he pystyvät kyseenalaistamaan tuhoisia seksuaalisia kuvioita. Tyttöjen tietoisuutta omista oikeuksistaan on lisättävä, ja pojat on saatava huomaamaan, että heidän ei

esimerkiksi ryhmäpaineen takia tarvitse tuntea itseään pakotetuiksi osallistua hyväksikäyttöön.

Tarkistuksen yhteydessä tulisikin toteuttaa laajamittainen koulutusohjelma ja nykyaikainen valistuskampanja lisäämään ymmärrystä uudistuneelle ja nykypäiväiselle seksuaalirikoslainsäädännölle ja tarpeelle yleisesti muuttaa käsityksiä seksuaalisista oikeuksista ja velvollisuuksista, jotta seksuaalinen tasa-arvo yhteiskunnassa lisääntyisi.

Yllä mainitun perusteella ehdotamme

että maakuntapäivät pyytää Ahvenanmaan itsehallintolain 22 §:n mukaisesti eduskuntaa antamaan hallitukselle tehtäväksi tarkistaa rikoslain seksuaalirikoksia koskevia säännöksiä mainitun toivomusaloitteen perustelujen mukaisesti, jotta lainsäädäntö voidaan saattaa yleisen oikeuskäsityksen mukaiseksi sekä tämän jälkeen ryhtymään lisätoimenpiteisiin aloitteen mukaisesti.

Maarianhaminassa maaliskuun 8 päivänä 2011

Gunnar Jansson
Harry Jansson
Danne Sundman
Barbro Sundback
Roger Jansson
Anders Eriksson

SUOMENNOS

Ålands lagting
21/2010—2011
(Ahvenanmaan maakuntapäivät)
Lakivaliokunta

MIETINTÖ nro

2011—04—08

Ahvenanmaan maakuntapäiville

Lakivaliokunnan mietintö

Seksuaalirikoksia koskevien säännösten tarkistaminen

– Toivomusaloite nro 11/2010—2011

SISÄLTÖ

Yhteenvedo

Aloitteentekijöiden ehdotukset

Valiokunnan ehdotus

Valiokunnan näkemykset

Asian käsittely

Valiokunnan ehdotus

Liitteenä olevat lausunnot

Yhteenvedo

Aloitteentekijöiden ehdotukset

Varapuhemies Gunnar Janssonin ym. toivomusaloitteessa ehdotetaan, että maakuntapäivät tekee aloitteen itsehallintolain 22 §:n mukaisesti valtakunnan lainsäädäntövalan piiriin kuuluvassa asiassa. Hallituksen on annettava aloite eduskunnan käsiteltäväksi.

Aloitteen tavoitteena on pyytää eduskuntaa kehottamaan hallitusta tarkistamaan seksuaalirikoslainsäädäntöä niin, että se paremmin vastaisi yleistä oikeuskäsitystä. Tarkistuksessa tulisi ottaa harkittavaksi suostumuksen / vapaaehtoisen osallistumisen liittäminen raiskauksen ns. tunnusmerkistöön, uusien rikosten, kuten häirinnän ja seksuaa-

lisen häirinnän, sisällyttäminen lainsäädäntöön, rangaistusasteikkojen tarkistukset, syyteoikeuden tarkistukset sekä täydentävien toimenpiteiden tarve.

Valiokunnan ehdotus

Valiokunta ehdottaa, että maakuntapäivät hyväksyy aloitteen, ja esittää muutamia täydentäviä näkemyksiä.

Valiokunnan näkemykset

Yleistä

Valiokunnan näkemyksen mukaan toivomusaloite nostaa esille erittäin tärkeän ja ajankohtaisen kysymyksen. Seksuaalirikokset kuuluvat valiokunnan mielestä kaikkein vakavimpiin rikoksiin, koska ne loukkaavat törkeällä tavalla nimenomaan seksuaalista koskemattomuutta. Seksuaalirikoksen uhriksi joutuminen on uhrille valtava raskaus ja suuri trauma. Tutkimusten mukaan suuri osa rikoksen uhreista kärsii masennuksesta, univaikeuksista, kokee mielessään rikoksen uudelleen, kärsii syvästä ahdistuksesta, kokee itsensä arvottomaksi ja tuntee inhoa kehoaan kohtaan. Moni uhreista halveksii itseään ja kyselee itseltään ”Mitä olisin voinut tehdä toisin?” ja ”Oliko se minun syytäni?”. Tutkimusten mukaan seksuaalirikoksen uhrin ovatkin esimerkiksi omaisuusrikoksen uhriin verrattuna taipuvaisia tuntemaan syyllisyyttä, mikä osaltaan lisää kärsimystä. Rikoksen uhrin voivat myös kokea läheisyyden muihin ihmisiin ongelmalliseksi ja kärsiä suurista vaikeuksista nauttia sukupuolielämästään. Luottamus muihin ihmisiin voi kadota, ei pelkästään seksuaalisessa mielessä vaan muutenkin, mistä voi seurata uhrille mm. vaikeuksia solmia tunnesiteitä lapsiinsa. Seksuaalinen hyväksikäyttö voi näin ollen vaikuttaa moneen tulevaan sukupolveen. Seksuaalirikoslainsäädäntö ei nykyisellään vastaa yleistä oikeustajua, joten sen tarkistaminen on toisin sanoen hyvin tärkeää.

Kuten aloitteesta käy ilmi, valiokunnan mielestä on tärkeää tuoda esille sekä seksuaalirikoslainsäädännön tarkistamisen tarve että täydentävien toimenpiteiden tarve. Näiden kahden yhdistelmä saa valiokunnan näkemyksen mukaan aikaan parhaan vaikutuksen. Valiokunta tukee täysin kaikkia toivomusaloitteessa mainittuja ehdotuksia ja haluaa lisäksi täydentää niitä alla olevin näkemyksin.

Seuraamukset

Toivomusaloitteessa esitetään, että kokonaisuudistuksen yhteydessä tulisi tarkistaa sekä enimmäis- että vähimmäisrangaistuksia. Valiokunta on tästä samaa mieltä ja katsoo lisäksi, että tarkistuksen yhteydessä olisi harkittava rikoslain muuttamista, jotta rikoslain 20 luvun perusteella langetettu vankeusrangaistus voidaan julistaa ehdollisena vain, jos se on enintään kuuden kuukauden pituinen ja tekijä on rikoksen tekohetkellä täyttänyt 18 vuotta. Valiokunta ehdottaa lisäksi harkittavaksi säännöstä, jonka mukaan yhdyskuntapalvelua ei voida tuomita rangaistukseksi, jos rangaistus tuomitaan rikoslain 20 luvun säännösten rikkomisesta.

Valiokunnan saamien tietojen mukaan tavallinen seksuaalirikoksen seuraamus on ehdollinen vankeusrangaistus tai tuomitulle määrätyn lyhemmän ehdottoman vankeusrangaistuksen muuttaminen yhdyskuntapalveluksi myös niissä tapauksissa, kun rikos on kohdistunut lapseen. On ilmeistä, että tavalliset kansalaiset pitävät tällaista seuraamusta liian lievänä, koska seksuaalirikos monesti aiheuttaa rikoksen uhrille huomattavaa, jopa elinikäistä henkistä kärsimystä. Jo lyhempi vankeusrangaistus on tuomitulle erittäin epämiellyttävä kokemus. Jos seksuaalirikoksen seuraamuksena olisi pääsääntöisesti ehdoton vankeusrangaistus, tällä olisi yksilötasolla huomattava ehkäisevä vaikutus tämentyyppisissä rikoksissa.

Rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi annetussa hallituksen esityksessä, HE 44/2002, todetaan (s. 212) seuraavaa: ”Poikkeustapauksissa voidaan esimerkiksi joistakin lajiltaan sinänsä vakavista seksuaalirikoksista tuomita kahdeksaa kuukautta lievempiä rangaistuksia. [...] Tämänkaltaisissa poikkeustilanteissa tuomittavana olevan rikoksen laatu voi olla sellainen painava syy, joka estää yhdyskuntapalveluun tuomitsemisen.” Eduskunnan lakivaliokunnalla ei mietinnössään (LaVM 28/2002 vp) ollut huomautettavaa yhdyskuntapalvelua koskevasta hallituksen muotoilusta.

Vaikka juuri seksuaalirikosten seuraamusten tiukentamista voidaan vastustaa sillä perusteella, että jopa ensikertainen rikoksentekijä helposti tuomitaan ehdottomaan rangaistukseen, esiintyy toisaalta ilmeistä tarvetta tiukentaa varsinaisia seuraamuksia, jotta ihmisiä voidaan suojella seksuaalirikoksilta, kun otetaan huomioon rikoksen seuraukset uhreille.

Rikoslain 6 luvun 9 §:n mukaan vankeusrangaistusta ei voida määrätä ehdolliseksi, jos rikos on vakava. Valiokunta on yllä todennut, että seksuaalirikos usein aiheuttaa rikoksen uhrille huomattavaa vahinkoa. On siis kyse vakavasta rikoksesta, josta ei pitäisi voida määrätä ehdollista vankeusrangaistusta. Koska tuomioistuinkäytäntö on valiokunnan saamien tietojen mukaan kuitenkin se, että seksuaalirikoksista määrätään ehdollisia rangaistuksia tai yhdyskuntapalvelurangaistuksia, lainsäädäntöä tulisi valiokunnan mielestä selkeyttää, jotta lainsäätäjän pyrkimyksiä noudatettaisiin käytännössä.

Valiokunta katsoo niin ikään, että seksuaalirikoksen uhreille myönnettäviä korvauksia olisi tarkistettava. Valiokunnan käsityksen mukaan omaisuusrikoksista myönnettävät korvaukset on pääsääntöisesti helpompi määritellä, ja ne ovat siten suurempia. Esimerkiksi liikennerikoksen yhteydessä rikkoutuneista autoista määrätty korvaukset voivat nousta erittäin mittaviin rahamääriin. Korvauksen määrän arvioinnissa tulisi ottaa huomioon uhrille aiheutuva erittäin huomattava vahinko, jota valiokunta kuvaa yllä.

Raiskauksen eri muodot

Tarkistuksen yhteydessä tavallisimmat seksuaalisen hyväksikäytön muodot tulisi ottaa huomioon. Yleisesti raiskaukset voidaan jakaa neljään ryhmään:

- 1) hyökkäysraiskaus, jossa rikoksentekijä on uhrille tuntematon,
- 2) raiskaus, johon osallistuu useita rikoksentekijöitä,
- 3) ns. huvielämään liittyvä raiskaus, jossa uhri ja rikoksentekijä ovat tunteneet toisensa enintään pari tuntia,
- 4) raiskaus läheisissä suhteissa.

Näistä raiskaustyypeistä tavallisin lienee raiskaus läheisissä suhteissa, vaikka rekisteröimättömän lukumäärän oletetaan olevan erityisen suuri niissä raiskauksissa, joissa asianosaisilla on toisiinsa erilaisia vahvoja siteitä, ja seksuaalinen kanssakäyminen voi olla suhteen luonnollinen osa.

Ruotsissa Brottsförebyggande rådet teki vuonna 2008 tutkimuksen raiskauksista, jotka olivat kohdistuneet viittätoista vuotta vanhempiin henkilöihin (BRÅ 2008/13). Tutkimusta voidaan hyvin hyödyntää tulevan seksuaalirikoslainsäädännön uudistuksen pohjana.

Hoitoa rikoksentekijöille

Seksuaalirikoslainsäädännön tarkistamisen yhteydessä tulisi myös ottaa huomioon kysymys hoidon järjestämisestä rikoksentekijöille, jotta uusia uhreja ei joutuisi seksuaalisen väkivallan kohteeksi. Ahvenanmaalla tarjotaan ainoana paikkana Suomessa hoitoa miehille, joilla on kumppaniinsa kohdistuvia aggressio- ja väkivaltaongelmia. Hoitomuoto pohjautuu Oslossa kehitettyyn ”Alternativ till Vold” -malliin, jota on kauan käytetty miesten väkivaltaongelmien hoitamisessa. Kokemukset Norjasta ovat myönteiset.

On tärkeää tarjota hoitoja seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomituille, riippumatta rikoksen muista seuraamuksista. Olisi myös harkittava mahdollisuutta myöntää rangaistuksen lievennystä vapaaehtoisesti hoitoihin osallistuville.

Oikeuslaitoksessa erityisosaaminen välttämätöntä

Tämän asian käsittelyn yhteydessä valiokunta on huomannut, että seksuaalirikoksia koskevat asiat vaativat monialaista erityisosaamista. Laajaa osaamista vaaditaan etenkin psykologian alalta. Esimerkkinä voidaan mainita sellaiset rikoksen uhrin, jotka eivät tunnu lainkaan piittaavan hyväksikäytöstä, vaikka he todellisuudessa ovat kokeneet niin vaikean trauman, etteivät he pysty liittämään tapahtuneeseen tunteita. Erityisosaamisen tarve on tietenkin suurta myös alaa koskevan lainsäädännön ja esitöiden suhteen. Tuomareiden, syyttäjien ja poliisien on tämän takia pysyttävä ajan tasalla sekä kirjallisuuden että alaa koskevan, alati kasvavan tutkimuksen suhteen.

Useimmat ihmiset eivät yleensä julkisesti halua kertoa seksuaalisista kokemuksistaan, ja kielteisistä kokemuksista, kuten seksuaalisesta hyväksikäytöstä, kertominen tuomioistuimessa on erittäin epämieluisaa. Asian selvittäminen ja oikeudenkäynti voivatkin aiheuttaa uuden trauman (Secondary Victimization), ja tästä syystä monet rikoksen uhrin jättävät rikosilmoituksen tekemättä. Uhrit, jotka kaikesta huolimatta lähtevät oikeudenkäyntiin, voivat näissä olosuhteissa jälkeensä katua ilmoituksen tekemistä, etenkin jos rikosentekijän rangaistus vaikuttaa lievältä. Erityistekniikoita tulisi kehittää selvitys- ja kuulustelutoimintaa varten, jotta uhka uhrin uudesta traumatisoinnista voitaisiin mahdollisuuksien mukaan välttää.

Valiokunnan saamien tietojen mukaan puolustus on eräiden oikeudenkäyntien yhteydessä kohdistanut huomiota rikoksen uhrin taustaan ja perhesuhteisiin, mikä on epätavallista esimerkiksi omaisuusrikosten yhteydessä. Siksi tulisi kehittää menetelmiä, joilla oikeudenkäyntejä voisi ohjata koskemaan ainoastaan kyseisen asian kannalta tärkeitä asioita.

Olisi myös tärkeä varmistaa, että yleisissä käräjäoikeuksissa on seksuaalirikoksia koskevien asioiden käsittelyä varten tarkoituksenmukaiset tilat eli tilat, joissa rikoksen uhrin ja rikosentekijät eivät joudu kasvotusten. Käräjäoikeuksien välisten mahdollisten oikeuskäytäntöjen erilaisuuksien poistaminen olisi niin ikään tärkeää.

Kaiken kaikkiaan tämä tarkoittaa sitä, että alan asiantuntemusta on koottava ja lisättävä, tutkimusta on tehostettava, olemassa olevia tutkimustuloksia on hyödynnettävä ja uusia menetelmiä on kehitettävä. Erityisosaamisen tarve voidaan toteuttaa eri ammattiryhmille, kuten tuomareille, syyttäjille ja poliiseille, tarkoitettuilla erityiskoulutustoimenpiteillä, jotta satunnaisesti seksuaalirikosasioita käsittelevät yleiset käräjäoikeudet voisivat ylläpitää riittävää alan asiantuntemusta ja taitavuutta. Erityisosaamisen saatavuuden varmistamiseksi on valiokunnan mielestä tässä yhteydessä tarkistettava tarkemmin erilaisia erityistuomioistuimia. Erityisosaamisen tarve vaatii valiokunnan rääkemyksen mukaan oikeuslaitokselta uusia ajattelutapoja ja uusia ratkaisuja.

Ehkäisevät toimenpiteet

Lopuksi valiokunta haluaa korostaa, että tiukennettua lainsäädäntöä on täydennettävä täydentävillä toimenpiteillä siten kuin aloitteessa ehdotetaan. Monesti on kuitenkin kyse asenteista. Erityisesti nuorille suunnatun koulutuksen ja tietojen tarve on erittäin suurta, kun otetaan huomioon mm. pornografian levinneisyys internetissä ja tiedotusvälineissä.

Valiokunta on lausunnossaan Euroopan neuvoston yleissopimuksesta lasten suojelemisesta seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan (LU 15/2010—2011) todennut, että yleissopimus vaatii paljon ennaltaehkäiseviä ja asenteiden muuttamiseksi tarvittavia toimenpiteitä. Vastaavia toimenpiteitä tarvitaan valiokunnan mielestä myös aikuisiin kohdistuvien seksuaalirikosten ehkäisemiseksi.

Hankitut lausunnot

Valiokunta on asiassa hankkinut rikosoikeuden professori Terttu Utraisen ja rikosoikeuden professori emerita Madeleine Leijonhufvudin lausunnot.

Professori Utraisen lausunnossa todetaan, että Suomen seksuaalirikoslainsäädäntö vuodelta 1998 oli monilta osin vanhentunut jo syntyessään. Jo vuoden 1971 uudistuksen perusteluissa seksuaalinen itsemääräämisoikeus oli johtavana periaatteena, mutta se ei ilmennyt rikostunnusmerkkinä, ja sama tilanne on myös nykyisessä lainsäädännössä. Vallitseva käsitys tänään on kuitenkin lausunnon mukaan se, että suostumuksen tulisi olla raiskauksen oleellinen tunnusmerkki. Lausunto tukee aloitteen tavoitteita myös muilta osin, ja siinä korostetaan, että on vaikeaa uudistaa 20 luvun seksuaalirikoslainsäädäntöä paloittain, kuten hallitus on vastikään yrittänyt, koska luvun lainkohdat kytkeytyvät toisiinsa. Myös uusi tekniikka ja kommunikointivälineet aikaansaavat lainsäädännön uudistustarpeita. Lainsäädännön uudistus on professori Utraisen mukaan tarpeen, koska lainsäädännön tulee heijastaa arvoja, jotka vallitsevat demokraattisessa ja oikeudenmukaisessa yhteiskunnassa.

Rikosoikeuden professori emerita Madeleine Leijonhufvudin lausunnosta ilmenee, että Suomen seksuaalirikoksia koskeva lainsäädäntö on monella tapaa verrattavissa Ruotsin lakiin, sellaisena kuin se oli ennen viime vuosikymmenten aikana tehtyjä uudistuksia. Ruotsissa mm. raiskauksen käsitettä on laajennettu koskemaan myös seksuaalisia tekoja, jotka loukkauksen luonne ja muut olosuhteet huomioon ottaen ovat verrattavissa sukupuolilyhteyteen. Rikosnimikettä ”väkivallanteko”, jota käytettiin kun uhrin menettelyn katsottiin lieventävän tekoa, ei enää käytetä Ruotsissa, kun taas Suomen lain-

säädännössä on rikosnimike, jota sovelletaan lieventävien asianhaarojen vallitessa. Ruotsin ja Suomen lainsäädännöt eroavat toisistaan myös monessa muussa suhteessa. Lausunnossa todetaan lisäksi, että sukupuoliyhteyden edellytyksenä on, että myös vastapuoli osallistuu siihen vapaaehtoisesti, muuten seksuaalinen teko on rikos toisen seksuaalista koskemattomuutta vastaan tai rikos kaikkein tärkeimpiä koskemattomuusvaatimuksia vastaan. Professori Leijonhufvudin on siksi vaikea ymmärtää ja selittää, miksi pohjoismaat kehittyneestä yhdenvertaisuudesta huolimatta eivät tähän mennessä ole voineet toteuttaa asianmukaista seksuaalisen koskemattomuuden suojaa. Toivomusaloitteen ehdotukset ovat siten lausunnon mukaan erittäin tärkeitä, ja Ahvenanmaan maakuntapäiville olisi tärkeä ja merkittävä menestys, jos aloite johtaisi siihen, että Suomen lainsäädäntö saisi muodon, joka suojelisi seksuaalista koskemattomuutta tavalla, joka vastaisi maailmanosassamme epäilemättä vallitsevaa yleistä oikeuskäsitystä.

Asian käsittely

Maakuntapäivät on 16. maaliskuuta 2011 pyytänyt lakivaliokunnan lausunnon aloitteesta.

Valiokunta on asiassa kuullut tasa-arvoasiain päällikkö Vivan Nikulaa, komisario Olof Lindqvistiä, psykologi Crister Erikssonia, käräjätuomari Gustaf A. Nymalmia (puhelimitse), psykologi Anna Uutamalaa (puhelimitse) ja kansanterveystieteen tohtori Anette Häggblomia.

Valiokunta on asiassa hankkinut rikosoikeuden professori Terttu Utriaisén ja rikosoikeuden professori emerita Madeleine Leijonhufvudin lausunnot. Lausunnot ovat mietinnön liitteenä.

Valiokunnan ratkaisevaan käsittelyyn osallistuivat puheenjohtaja Olof Erland, varapuheenjohtaja Barbro Sundback sekä valtuutetut Harry Jansson, Jan Salmén ja Folke Sjölund.

Valiokunnan ehdotus

Edellä esitetyn perusteella valiokunta ehdottaa

että maakuntapäivät hyväksyy toivomusaloitteen nro 11/2010—2011.

Maarianhaminassa 8. huhtikuuta 2011

Puheenjohtaja

Olof Erland

Sihteeri

Susanne Eriksson

Liitteenä olevat lausunnot

[Käänt. huom.: Utraisen lausunto annettu suomen kielellä.]

Terttu Utriainen

rikosoikeuden professori

Lapin yliopisto

4.4.2011

Lausunto Maakuntapäiville

Viite: Toivomusaloite nro 11/2010—2011

Seksuaalirikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen tarve

Toivomusaloitteessa on perusteellisesti perusteltu, minkä vuoksi seksuaalirikoslainsäädännön kokonaisuudistusta tarvitaan. Perusteluissa viitataan kansainväliseen kehitykseen, uusien seksuaalirikostyyppien syntyymiseen ja sukupuolten välisten yhteiskunnallisten arvojen muuttumiseen.

Vaikka Suomen seksuaalirikoslainsäädäntö uudistettiin niinkin äskettäin kuin vuonna 1998, oli se monilta osin vanhentunut jo syntyessään. Tämä johtui lähinnä kahdesta syystä: ensiksi etsittiin malleja muista Pohjoismaista sekä Saksasta ja Itävallasta. Uudet ajatukset seksuaalisesta itsemääräämisoikeudesta tulivat kuitenkin anglosaksisesta maailmasta. Toiseksi suomalaista rikoslainsäädäntöä uudistettiin 1960-luvulla syntyneen ideologian mukaisesti. Se asetti etusijalle rikoksen tekijän oikeudet ja ehdottoman vankeusrangais-

tuksen käytön minimoimisen. Uhria ei huomioitu vuoden 1998 uudistuksessa samalla tavoin kuin tänä päivänä.

Rikoslain 20 luvun uudistustarpeet

Raiskaus (20:1) – fyysisestä väkivallasta suostumukseen

Jo vuoden 1971 uudistuksen perusteluissa seksuaalinen itsemääräämisoikeus oli johtavana periaatteena, mutta se ei ilmennyt rikostunnusmerkkinä. Sama tilanne on myös nykyisessä rikostunnusmerkistössä. Suomalainen raiskauksen rikostunnusmerkistö on perustunut väkivaltaan vuodesta 1889 saakka.

Vallitseva käsitys tänään on kuitenkin se, että suostumuksen tulisi olla raiskauksen oleellinen tunnusmerkki. Seuraavat seikat ovat johtaneet tähän: käsitykset miesten ja naisten seksuaalisesta käyttäytymisestä ovat muuttuneet niin, että sukupuoliyhteys edellyttää molemminpuolista sopimusta. Samanaikaisesti kansainvälisissä konflikteissa huomattiin, että fyysinen vastustaminen oli mahdotonta tai vaarallista. Uhri voi väkisinmakaamistilanteessa myös lamaantua sellaisella tavalla, ettei hän voi tehdä vastarintaa.

Näillä perusteluilla väkisinmakaamistunnusmerkkiä uudistettiin monissa maissa siten, että suostumuksesta tuli rikostunnusmerkki ja fyysinen väkivalta ei näytellyt enää niin suurta roolia. Myös kansainväliset rikostuomioistuimet entisessä Jugoslaviassa ja Ruandassa sekä kansainvälinen rikostuomioistuin alkoivat muotoilla raiskaustunnusmerkistöä siten, että suostumus oli rikostunnusmerkki eikä enää fyysinen väkivalta. Tämä kehitys dokumentoitiin huolellisesti Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen päätöksessä M.C.v. Bulgaria (4.12.2003).

Suomen hallituksen esityksessä 283/2010 lisätään rikostunnusmerkistöön kohta, jonka mukaan tiedottoman henkilön väkisinmakaaminen kriminalisoidaan raiskauksena. Itse asiassa kysymyksessä on sama muutos, joka tehtiin Ruotsissa vuonna 2005.

Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö (20:6) – ei raiskaus Suomessa

Englannissa ja Ruotsissa sukupuoliyhteys alaikäisen kanssa on kriminalisoitu raiskauksena: "Rape of a child under 13" ja "Våldtäkt mot barn". Rikostunnusmerkistöt on muotoiltu siten, että suostumus ei kuulu tunnusmerkistöön. Suomessa kysymyksessä on ollut lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Lasten asemaa on yritetty korjata oikeusministeriön mietinnössä 34/2010 korottamalla vankeusrangaistuksen minimi neljään kuukauteen ja mainitsemalla sukupuoliyhteys kvalifiointiperusteena.

Suomessa törkeät tekumuodot formuloitiin vuoden 1998 uudistuksessa kuitenkin siten, että ne toteutuvat erittäin harvoin niin lapsen seksuaalisen hyväksikäytön kuin väkisinmakaamisenkin kohdalla. Törkeissä tekumodoissa uhrin asema ei ole tullut tarpeeksi esille. Uhrin täytyy olla lähes hengenvaarassa, jotta tunnusmerkistö toteutuisi. Sen lisäksi törkeissä tekumodoissa on kokonaisklausuuli niin, ettei tietyn lainkohdan realisoituminen riitä, vaan teon kokonaisuudessaan täytyy olla törkeä. Kokonaisklausuuli sinänsä on muodoltaan epämääräinen.

Sukupuoliyhteyden määritelmä (20:10.1) – laajentunut mutta ei tarpeeksi

Sukupuoliyhteyden määritelmä uudistettiin vuonna 1998: se käsittää vaginaalisen, oraalisen ja anaalisen yhdyntän. Tämä merkitsee, että seksuaalinen tunkeutuminen esineellä ihmisen anukseen ei Suomen lainsäädännön mukaan ole raiskaus, vaan seksuaaliseen tekoon pakottaminen (20:4). Tätä lainkohtaa ei käytännössä kuitenkaan käytetä, vaan teon katsotaan sisältyvän joko raiskaukseen tai se tuomitaan pahoinpitelynä.

Oikeuskäytäntö ei tässä kysymyksessä ole kohdallaan, koska teot voivat olla sekä tuskallisia että vaarallisia. Jos tekijä tuomitaan pahoinpitelystä jää teon seksuaalinen luonne huomioimatta. Jos se sen sijaan sisällytetään raiskaukseen, jää teon väkivaltaisuus puolestaan huomioimatta.

Seksuaalinen teko (20:10.2) – formulointi täytyy objektivoida

Määritelmän mukaan tekijän täytyy tavoitella seksuaalista kiihotusta tai tyydytystä ja teon täytyy olla sisällöltään oleellisesti seksuaalinen. Oikeuskäytännössä on esiintynyt tapauksia, jossa tekijä on väittänyt ettei hänellä ole ollut seksuaalisia tarkoituksia, vaikka tekoa objektiivisesti voidaan pitää seksuaalisena. Ongelma tuli esille ns. kielisuudelmajutussa (KKO 2005/93).

Seksuaalirikosten historia osoittaa, etteivät tekijät suinkaan aina tavoittele seksuaalista kokemusta vaan haluavat esimerkiksi nöyryyttää, halventaa, pahoinpidellä tai kiduttaa uhria. Tekijällä voi siis olla motiiveja, jotka eivät ole seksuaalisia, vaikka teko uhrin näkökulmasta ja objektiivisesti on seksuaalinen. Esimerkiksi Englannin Sexual Offences Act (2003)/78 seksuaalinen teko on objektiivisesti formuloitu.

Syyteoikeus (20:11) – ja toimenpiteistä luopuminen (20:12)

Suuntaus asianomistajarikoksista yleisen syytteen alaisiin rikoksiin on ollut nähtävissä kaikissa uudistuksissa. Sen vuoksi on hämmästyttävää, että yhä edelleen rikoslain 20 luvussa on asianomistajarikoksia. Erityisesti hämmästyttää, että sellaisia on seksuaalisen hyväksikäytön lainkohdissa (20:5.1, 2 ja 4 -kohdat).

Viimevuosina on esitetty myös useita vaatimuksia toimenpiteistä luopumissäännöksen kumoamiseksi. Syytepäätöksen jättäminen uhrille johtaa usein vaikeisiin tilanteisiin erityisesti silloin kun rikos tapahtuu perhepiirissä. Tosin uhrin asemaa on yritetty parantaa lastensuojelulainsäädännön ja vapaaehtoisten organisaatioiden toiminnan kautta.

On kuitenkin tärkeää, että rikoslainsäädäntö osoittaa tekojen rangaistusarvon ja sen, että yhteiskunta ottaa nämä kysymykset vakavasti poliisi-, syyttäjä- ja tuomioistuintoiminnassa, kuten Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen päätöksissä todetaan.

Rangaistusarvo ja rangaistuksen mittaaminen seksuaalirikoksissa

Suomessa on vaadittu ankarampia rangaistuksia seksuaalirikoksissa ja katsottu, ettei rangaistustaso vastaa yleistä oikeuskäsitystä. Ongelma ei ole siinä, etteivät rangaistusasteikot riittäisi, vaan normirangaistusajattelun mukaisesti rangaistusasteikoista käytetään ainoastaan alinta neljäsosaa. Seksuaalirikok-

set ovat harvinaisia tuomioistuimissa ja viimevuosina päätökset ovat olleet myös salaisia, niin etteivät edes syyttäjät ja tuomarit ole voineet vertailla tapauksen törkeyttä. Rangaistuskäytäntö on kaventunut.

Todellinen ero rangaistuksen ankaruudessa on ehdollisen ja ehdottoman vankeusrangaistuksen välillä. Ehdollisista rangaistuksista pannaan täytäntöön ainoastaan 1 – 2 %. Ehdollinen rangaistus on itse asiassa varoitus ja lievempi kuin sakko. Rikoksen ja rangaistuksen täytyy olla suhteessa toisiinsa siten, että törkeämmät rikokset johtavat ankarampiin rangaistuksiin. Tällä hetkellä tuomitaan esimerkiksi tapon yrityksestä 3 ½ - 4 vuotta vankeutta, mutta veitsi kurkulla tappamisella uhkaamisesta saa yleensä puolta lievemmän rangaistuksen.

Lopuksi

Yllä oleva osoittaa miten vaikeaa rikoslain 20 luvun seksuaalirikoslainsäädäntöä on uudistaa paloittain, kuten hallitus viime vuonna on yrittänyt, koska luvun lainkohdat kytkeytyvät toisiinsa. Myös uusi tekniikka ja kommunikointivälineet aikaansaavat lainsäädännön uudistustarpeita. Esimerkiksi sellainen on grooming eli lasten houkutteleva seksuaalisiin suhteisiin internetin välityksellä. Lainsäädännön uudistus on tarpeen, koska lainsäädännön tulee heijastaa arvoja, jotka vallitsevat demokraattisessa ja oikeudenmukaisessa yhteiskunnassa.

Lausunto Ahvenanmaan maakuntapäivien lakivaliokunnalle.

Allekirjoittanutta, emeritaprofessori Madeleine Leijonhufvudia, on pyydetty antamaan lausunto toivomusaloitteessa nro 11/2010—2011 esitetystä lainsäädäntöaloitteesta. Toivomusaloitteessa ehdotetaan, että maakuntapäivät hyödyntää itsehallintolain 22 §:n mukaista mahdollisuuttaan tehdä aloite Suomen rikosoikeudellisen sääntelyn tarkistamiseksi, kun on kyse rikoksista seksuaalista koskemattomuutta vastaan. Tarkistuksessa tulisi ehdotuksen mukaan harkita suostumuksen / vapaaehtoisen osallistumisen tunnusmerkistön sisällyttämistä lainsäädäntöön, vähemmän loukkaavien seksuaalisten hyväksikäyttötapauksen, kuten seksuaalisen häirinnän, kriminalisointia sekä rangaistusasteikkojen ja syyteoikeuden tarkistuksia.

Suomen seksuaalirikoksia koskeva lainsäädäntö on monella tapaa verrattavissa Ruotsin lakiin, sellaisena kuin se oli ennen viime vuosikymmenten aikana tehtyjä uudistuksia. Lainsäädäntö sisältää rajattuja ehtoja seksuaaliselle teolle, jotta sen katsottaisiin täyttävän raiskauksen tunnusmerkit. Ruotsissa raiskauksen käsitettä laajennettiin vuonna 1998 koskemaan paitsi sukupuoliyhteyttä myös sellaisia seksuaalisia tekoja, jotka loukkauksen luonne ja muut olosuhteet huomioon ottaen ovat verrattavissa sukupuoliyhteyteen.

Lieventävien asianhaarojen vallitessa Suomen laissa ei käytetä raiskauksen rikosnimitystä, vaan nimitystä ”pakottaminen sukupuoliyhteyteen”. Ruotsin laista poistettiin vuonna 1984 rikosnimike ”väkivallanteko”, (jota käytettiin kun uhrin menettelyn tai osapuolten välisen suhteen katsottiin tekevän rikoksentehtäjän teon vähemmän moitittavaksi). Lievempää rangaistusasteikkoa käytetään raiskauksissa, jotka olosuhteet huomioon ottaen ovat vähemmän törkeitä, mutta käytettävä rikosnimike on kuitenkin raiskaus.

Ruotsin lain mukaan on rangaistavaa jättää ilmoittamatta tai muuten jättää paljastamatta törkeitä seksuaalirikoksia.

Suomen lain mukaan vaaditaan asianomistajan ilmoitus pakottamisesta sukupuoliyhteyteen, pakottamisesta seksuaaliseen tekoon ja 16—18 vuoden ikäisen, riippuvaisessa asemassa olevan tai kypsymättömän henkilön seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Syyttäjällä on oikeus jättää syyte nostamatta, jos asianomistaja omasta vakaasta tahdostaan pyytää, ettei syytettä nostettaisi, jollei tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaadi syytteen nostamista. Ruotsissa nämä rikokset ovat virallisen syytteen alaisia ilman tällaisia rajoituksia. Syyteilmoitusvaatimus ja ilmoitukselle asetettu erillinen, lyhyt vanhentumisaika poistettiin jo vuonna 1984. Ei ole kohtuullista, että vastuu mahdollisesta yhteiskunnallisesta väliintulosta tällaisissa vakavissa rikoksissa on jätetty uhrille, kun otetaan huomioon millaisen paineen alaiseksi tällainen käytäntö asettaa entuudestaan herkän ihmisen.

Suomen laki ei tunne raiskauksena sellaista sukupuoliyhteyttä, joka on tehty ilman väkivaltaa tai uhkaa henkilölle, joka ilman rikoksentekijän tuottamusta on avuttomassa tilassa (esim. nukkuu), vaan nimittää tällaista lievemmäksi rikokseksi, ”seksuaaliseksi hyväksikäytöksi”. Ruotsi muutti tällaiset tapaukset raiskauksiksi vuonna 2005 toteutulla uudistuksella.

Lapsen käsitteen suhteen Suomen lainsäädännössä sovelletaan korkeampaa ikärajaa, 16 vuotta, kuin Ruotsissa, missä ikäraja on 15 vuotta. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan lapsia ovat kaikki alle 18-vuotiaat. Suomen laissa vaaditaan kuitenkin edelleen, että lapsen hyväksikäytön yhteydessä käytetään väkivaltaa tai uhkaa, jotta sitä kutsuttaisiin raiskaukseksi. Muuten kyseessä on lievempi rikos, ”lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö”. Ruotsissa Kvinnoväldskommissionen ehdotti vuonna 1995, että väkivaltaehto poistettaisiin lapsiin kohdistuvissa rikoksissa. Ehdotus otettiin lakiin (vasta) vuonna 2005.

Ruotsissa seksuaalisten palvelujen ostaminen on yleisesti rangaistavaa. Suomessa seksin ostaminen on rangaistavaa vain, jos seksiä ostetaan seksikaupan kohteena olevalta henkilöltä (ihmiskaupan uhrilta).

Todellisuus näyttää myös erilaiselta. Ruotsi on Euroopan huippumaita raiskausilmoitusten lukumäärässä. Ahvenanmaalla kirjataan tietojen mukaan vain vähän ilmoituksia. Yleisesti voidaan sanoa, että mitä etelämmäksi Euroopassa mennään, sitä harvemmin ilmoituksia tehdään – ja sitä törkeämpiä ilmoitetut tapaukset ovat. Selitys ei ensisijaisesti ole lainsäädännöllisissä eroissa, vaan ns. kulttuurieroissa ja tasa-arvoeroissa – siellä missä raiskauksen uhriksi joutumista pidetään häpeällisenä, ilmoituksia tehdään periaatteessa ainoastaan uhrille tuntemattomien miesten tekemistä hyökkäysraiskauksista.

Suomessa rangaistukset ovat yleisesti ottaen lievempiä. Ehdollinen rangaistus määrätään rikoksista, joiden seuraamuksena on jopa kahden vuoden vankeusrangaistus. Vakavista seksuaalirikoksista tuomitaan yhtä usein ehdollisia kuin ehdottomia rangaistuksia. Ruotsissa tilanne on toinen niissä harvoissa tapauksissa, joissa syyte nostetaan (1/10) ja langettava tuomio annetaan (8/10). Selitys löytyy osaksi rangaistusasteikosta, osaksi Suomessa yleisesti sovellettavasta periaatteesta, jonka mukaan ehdollinen rangaistus määrätään, jos seuraamuksena on enintään kahden vuoden vankeusrangaistus, kun taas sama periaate koskee Ruotsissa vain alle yhden vuoden vankeusrangaistuksia.

Suomessa on ehdotettu eräiden näiden erojen poistamista ja suomalaisen lainsäädännön viemistä Ruotsin lainsäädännön edustamien näkökantojen suuntaan. Ruotsissa sääntelyn edelleen muuttamista koskeva selvitysehdotus on juuri tullut lausuntokier-

rokselta (SOU 2010:71). Ehdotuksessa esitetään, että seksuaalisen teon kohdistaminen henkilöön ilman tämän suostumusta olisi rangaistavaa. Sallitun seksin ja rangaistavan seksin välinen raja määräytyisi ehdotuksen mukaan *suostumuksen* olemassaolon tai sen puutteen mukaan, eikä sen mukaan, käytettiinkö väkivaltaa tai uhkaa tai oliko uhri avuttomassa tilassa.

Jo ennen vuonna 2005 toteutettua uudistusta Ruotsissa vaadittiin voimakkaasti että, että lainsäädäntöön tulisi sisällyttää suostumusta koskeva vaatimus. Tälle esitettiin sekä asiallisia syitä – aina ei tarvita väkivaltaa tai uhkaa seksuaalisen teon suorittamiseksi, uhrit reagoivat hädässä olevien eläinten lailla *passive coping/frozen fright* -reaktiolla – että oikeudellisia syitä, kuten Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tulkinta ihmisoikeussopimuksesta, ns. Bulgarian tuomiossa (*M.C. v. Bulgaria* jouluk. 2003), jossa vaaditaan, että Euroopan neuvoston jäsenmaiden on kriminalisoitava kaikki suostumuksetta tehdyt seksuaaliset teot (”any non-consensual sexual act”).

Vaatimukset kasvoivat vuonna 2005 toteutetun uudistuksen jälkeen. Tuomioistuimet esittivät vapauttavien tuomioiden antamisen yhteydessä, että rangaistus olisi tuomittu, jos Ruotsin lainsäädännössä olisi ollut suostumusta koskeva vaatimus. Vuonna 2008 tein erään valtiopäivillä edustettuna olevan puolueen (miljöpartiet) toimesta ”varjoselvityksen”, jossa ehdotan suostumusta koskevan vaatimuksen sisällyttämistä lainsäädäntöön. Ehdotus julkaistiin kirjana (*Samtyckesutredningen - lagskydd för den sexuella integriteten*. Thomson förlag). Nyt siis myös Ruotsin hallituksen toimesta on laadittu ehdotus. Ehdotukset ovat lakiteknisesti hieman eri lailla muotoiltuja, mutta ole-naista on se, että molemmissa vapaaehtoisuus on selvä normi seksille.

Kaikista koskemattomuusvaatimuksista oikeus päättää omasta kehostaan seksuaalisessa mielessä on yksi tärkeimpiä. Seksin edellytyksenä on vastapuolen vapaaehtoinen osallistuminen siihen. Muuten seksuaalinen teko on toisen henkilön seksuaalisen koskemattomuuden loukkausta.

On vaikea ymmärtää ja selittää, miksi pohjoismaat kehittyneestä yhdenvertaisuudesta huolimatta eivät tähän mennessä ole voineet toteuttaa asianmukaista seksuaalisen koskemattomuuden suojaa. Suuressa osassa meitä ympäröivässä maailmassa on jo kauan ollut selvää, myös lainsäädännössä, että seksin edellytyksenä on suostumus / vapaaehtoisuus, muuten kyseessä on rikos. Suostumuksen sisällyttämistä lainsäädäntöön vastaan esitetyt perusteet eivät ole loogisesti tai älyllisesti pitäviä: puhutaan muun muassa todistustaakan siirtymiseen liittyvästä riskistä, naisten entistä huonommasta kohtelusta oikeusprosessissa ja langettavien tuomioiden vähenemisestä. Todistusvaikeudet eivät kuitenkaan muilla aloilla ole saaneet olla esteenä lain muotoilemiselle siten, että mahdollisuus saattaa rangaistavimmat menettelyt oikeuden tutkittaviksi on mahdollistunut.

Aivan kuten lasten kurittamisessa - joka on sekin vaikeasti todistettavissa oleva teko, joka kiellettiin Ruotsissa nimenomaisen sääntelyn tuloksena vuonna 1979 ja jota seurasi voimakas asenteenmuutos - tarvitaan selkeä normi, jonka tulisi johtaa hyväksikäyttötapausten vähenemiseen ja joka on selvä askel kohti parempaa tasa-arvoa.

Toivomusaloitteen ehdotukset ovat näin ollen mielestäni erittäin tärkeitä. Ahvenanmaan maakuntapäiville olisi tärkeä ja merkittävä menestys, jos tämä aloite johtaisi siihen, että Suomen lainsäädäntö saisi muodon, joka suojelisi seksuaalista koskemattomuutta tavalla, joka vastaa maanosassamme epäilemättä vallitsevaa yleistä oikeuskäsitystä.

Tukholmassa 28. maaliskuuta 2011.

Madeleine Leijonhufvud
rikosoikeuden professori emerita